

Rejinaldo Arenas

PRE NEGO ŠTO
PADNE NOĆ

PREVELA SA ŠPANSKOG
Vesna Stamenković

BEOGRAD
2019

www.strik.rs

www.strik.rs

NASLOV ORIGINALA
Reinaldo Arenas
Antes que anochezca

UREDNIKA
Ljubica Pupezin

© Estate of Reinaldo Arenas, 1992
Published by agreement with Tusquets Editores, S.A., Barcelona, Spain,
and Agentia Literara Livia Stoia

© za srpski jezik, ŠTRIK, 2019

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se umnožavati ni u kom obliku bez prethodne dozvole izdavača ili vlasnika izdavačkih prava.

Sadržaj

Uvod. Kraj / 9
Kamenje / 17
Šumarak / 21
Reka / 24
Škola / 26
Hram / 29
Bunar / 30
Badnje večerice / 31
Žetva / 32
Pljusak / 33
Nastup / 35
Erotičnost / 37
Nasilje / 39
Magla / 41
Noć, moja baka / 42
Zemlja / 46
More / 48
Politika / 49
Olgin / 53
Žbukanje / 56
Božić / 60
Pobunjenik / 62
Revolucija / 67
Student / 69

Havana /	73
Fidel Kastro /	75
Himne /	77
Sveća /	80
Pozorište i imanje /	82
Raul /	85
Zbogom, imanje /	88
Biblioteka /	94
Institut za knjigu /	99
Četiri kategorije lujki /	100
Virhilio Pinjera /	102
Lesama Lima /	106
Moja generacija /	111
Putovanje /	115
Erotičnost /	117
Horhe i Margarita /	138
Sveta Pederka /	141
Braća Abreu /	145
Superstaljinizam /	147
Centrala /	151
Olga Andreu /	157
„Slučaj” Padilja /	159
Poseta Olginu /	164
Nelson Rodrigues /	169
Venčanje /	173
Hapšenje /	177
Beg /	181
Hvatanje /	197
Zatvor /	199
Vilja Marista /	221

Ponovo Moro /	227
„Otvoreni” zatvor /	236
Na ulici /	243
Hotel <i>Monserat</i> /	257
Zbogom, Virhilio /	287
Marijel / /	291
Ki Vest /	300
Majami /	302
Izgnanstvo /	304
Veštice /	309
Časopis <i>Marijel</i> /	313
Putovanja /	318
Ludilo /	323
Selidba /	326
Upozorenje /	328
Snovi /	329
Oproštajno pismo /	334
<i>Beleška o prevoditeljki</i> /	352

UVOD

KRAJ

Poželeo sam da umrem u zimu 1987. Mesecima već tresla me je užasna groznica. Obratio sam se lekaru i on mi je rekao da imam sidu. Pošto mi je svakog dana bilo sve gore, kupio sam kartu za Majami i odlučio da umrem pored mora. Ne baš u Majamiju, nego na plaži. Ali sve što čovek poželi, kao po naređenju neke đavolske birokratije, dugo se čeka, pa čak i smrt.

U stvari, ne bih baš rekao da sam želeo da umrem, ali budući da su mi jedina alternativa patnja i bol bez ikakve nade, smrt je hiljadu puta bolja. S druge strane, pre nekoliko meseci ušao sam u javni toalet, i nisam doživeo onaj osećaj iščekivanja i saučesništva kakav sam oduvek imao. Niko me nije ni pogledao, a prisutni muškarci nastavili su sa svojim erotskim igrama. Ja više nisam postojao. Nisam bio mlad. I već sam tu, na licu mesta, pomislio kako bi smrt bila bolja. Oduvek sam mislio da je bedno prositi život kao uslugu. Ili živiš kako želiš, ili bolje da i ne živiš. Na Kubi sam preživeo hiljadu nedaća jer sam uvek gajio nadu u bekstvo i mogućnost da spasem svoje rukopise. Jedino mesto na koje sada mogu da pobegnem jeste smrt. Skoro sve rukopise koje sam izvukao s Kube već sam ispravio, i oni su ili u rukama mojih prijatelja, ili su već objavljeni. Tokom pet godina izgnanstva napisao sam i knjigu eseja o kubanskoj stvarnosti *Potreba za slobodom*, i završio romane *Portir* i *Putovanje u Havanu*, mada sam, dok sam pisao ovaj drugi, već bio bolestan. Bilo mi je, međutim, žao što moram da umrem a da nisam stigao da završim *Pentagoniju*, ciklus od pet romana od kojih sam već objavio *Selestina pre zore*, *Palatu belih tvorova* i *Ponovo more*. Bilo mi je žao da ostavim neke prijatelje, kao što su Lasaro, Horhe i Margarita. Bilo mi je žao zbog bola koji će njima i mojoj majci do-

neti moja smrt. Ali smrt je bila tu i nisam imao kuda do da je prihvatim.

Kada je čuo da mi je veoma loše, Lasaro je doleteo u Majami i nesvesnog me doneo u bolnicu u Njujorku. Kako mi je i sam rekao, imao je velikih problema da ih nagovori da me prime, jer nisam imao zdravstveno osiguranje. Jedino što sam imao u džepu bila je kopija testamenta koji sam poslao Horheu i Margariti. Dok sam bio u agoniji, lekari nisu hteli da me prime jer nisam imao načina da im platim. Na sreću, tu se našao neki francuski doktor kog su Horhe i Margarita poznavali, i on mi je pomogao da budem primljen. U svakom slučaju, kako mi je rekao drugi lekar, doktor Hilman, imao sam samo deset posto šanse da preživim.

Primljen sam na intenzivnu negu, gde smo svi bili u stanju agonije. Iz svakog dela tela štrčale su mi cevi: iz nosa, iz usta, iz ruku; u stvari, više sam ličio na biće s druge planete nego na bolesnika. Neću da prepričavam sve neprijatnosti koje sam doživeo u bolnici. Ispostavilo se da nisam umro kao što smo svi očekivali. Isti onaj francuski lekar, doktor Olivije Amezen (koji je osim toga i odličan kompozitor), predložio mi je da zapišem tekstove pesama na koje bi on komponovao muziku. Sa svim onim cevima koje su štrčale iz mene, prikačen na respirator, nekako sam uspeo da nažvrljam dve pesme. Olivije je svaki čas dolazio u bolničku sobu u kojoj smo svi bili na samrti, da nam peva pesme za koje sam ja napisao reči, a on muziku. Nosio je električni sintesajzer, muzički instrument koji je proizvodio najrazličitije tonove i mogao da oponaša svaki drugi instrument. Soba za intenzivnu negu ispunila bi se notama sintesajzera i Olivijeovim glasom. Mislim da je imao mnogo više dara kao muzičar nego kao lekar. Ja, naravno, nisam mogao da govorim; u ustima sam imao cev koja mi je sezala do pluća. U stvari, bio sam živ jer je ta mašina disala umesto mene, ali mogao sam, uz malo napora, da u sveščicu zapišem svoje mišljenje o Olivijeovim kompozicijama. Stvarno su mi se sviđale te pesme. Jedna se zvala *Cvet u sećanju*, a druga *Himna*.

Lasaro me je stalno obilazio. Doneo bi antologiju pesama, nasumično otvorio knjigu i pročitao mi neku pesmu. Ako mi se ne bi dopala, pomerio bih cevi koje su mi štrčale iz tela, i on bi mi proči-

tao drugu. Horhe Kamačo zvao me je svake nedelje iz Pariza. Radio se na prevodu *Portira* na francuski, i Horhe mi je tražio savet u vezi s nekim teškim rečima. U početku sam mogao da odgovaram samo mumljanjem. Posle mi se stanje malo popravilo i prebacili su me u privatnu sobu. Iako nisam mogao da se krećem, imao sam sreće da budem sam u sobi: tako sam barem mogao da imam malo mira. Osim toga, sad su mi izvadili cev iz usta, i mogao sam da govorim. Tako je završen prevod *Portira*.

Posle tri i po meseca otpustili su me iz bolnice. Skoro da nisam mogao da hodam, i Lasaro mi je pomogao da se popnem do svog stana, koji se na nesreću nalazio na šestom spratu bez lifta. S naporom sam stigao gore. Lasaro je otišao, neizmerno tužan. Stigavši kući, počeo sam, najbolje što sam mogao, da tresem prašinu. Iznenada, na stočiću pored kreveta našao sam koverat u kome se nalazio otrov za miševе po imenu *trokemićel*. To me je razbesnelo, jer neko je očigledno ostavio taj otrov tu da bih ga ja popio. Istog trenutka odlučio sam da ću samoubistvo koje sam u tajnosti planirao zasađati morati da odložim. Ne mogu da priuštim to zadovoljstvo onome ko mi je ostavio taj koverat u sobi.

Bolovi su bili užasni, a umor neopisiv. Nekoliko minuta kasnije, došao je Rene Sifuentes i pomogao mi da počistim kuću i kupim nešto za jelo. Posle sam ostao sam. Kako nisam imao snage da sednem za pisaću mašinu, počeo sam diktafonom da snimam priču o svom životu. Malo bih pričao, odmorio se, pa nastavio. Kao što će se kasnije pokazati, započeo sam svoju autobiografiju još na Kubi. Nazvao sam je *Pre nego što padne noć*, jer sam morao da je napišem pre nego što stigne tama, a živeo sam kao begunac u šumi. Sada se noć ponovo i još zloslutnije nadvila nada mnom. Bila je to noć smrti. Sad sam zaista morao da završim svoju autobiografiju pre nego što padne noć. Prihvatio sam to kao izazov. I nastavio sam tako da radim na svojim memoarima. Snimio bih kasetu i dao je prljateljju Antoniju Valjeu da je prekuca.

Snimio sam već više od dvadeset kasete, a noć još nije pala.

U proleće 1988. *Portir* je izašao u Francuskoj. Doživeo je uspeh kod kritike i kod publike. Roman je, zajedno s još dva druga, ušao

u najuži izbor za nagradu Mediči za najbolji strani roman. Izdavačka kuća mi je poslala avionsku kartu, jer sam pozvan da učestvujem u programu *Apostrof* na francuskoj televiziji. To je bila najgledanija emisija o kulturi u Francuskoj i emitovala se uživo u celoj Evropi. Prihvatio sam poziv iako nisam znao hoću li biti u stanju da siđem niz stepenice u svojoj zgradi i dođem do aviona. Ali mislim da mi je pomogao podsticaj mojih prijatelja Horhea i Margaritha. Stigao sam u Pariz i pojavio se u emisiji. Gotovo niko nije znao da sam, dok sam govorio u toj emisiji koja je trajala sat ili više, bio gotovo na samrti. Proveo sam nekoliko dana u Parizu i vratio se svojoj autobiografiji. Dok sam radio na njoj, pregledao sam izvrstan prevod *Andeoskog brega*, sarkastične i ljubavne parodije romana *Sesilija Valdes* Sirila Viljaverdea.

Ali fizičke nedaće nisu prestajale; naprotiv, brzo su se razvijale. Ponovo sam navukao neku vrstu upale pluća koju su zvali PCP, istu onu koju sam već preležao. Sad je mogućnost da iz nje izvučem živu glavu bila i manja, jer je moje telo još više oslabilo. Preživio sam upalu pluća, ali još tamo, u bolnici, zapatio sam druge užasne bolesti kao što su rak, Kapošijev sarkom, flebitis i nešto užasno po imenu toksoplazmoza, što u stvari predstavlja trovanje krvi u mozgu. Činilo mi se da me i sam lekar koji me je primio, doktor Arman, gleda tako tužno da sam ponekad pokušavao da ga utešim. U svakom slučaju, preživio sam i te bolesti, ili sam se barem izvukao iz onog najtežeg. Morao sam da završim *Pentagoniju*. U bolnici sam počeo da pišem roman *Boja leta*. U rukama sam imao nekoliko igala s infuzijom, pa mi je bilo pomalo teško da pišem, ali obećao sam sebi da ću uraditi koliko mogu. Ovaj roman (po meni ključni u ciklusu) nisam započeo od početka, već od poglavlja pod imenom „Lezbobusi”.¹ Kad sam izašao iz bolnice, završio sam autobiografiju (naravno, ako se izuzme ovaj uvod) i nastavio da radim na *Boji*

¹ Šp. „*Tortiguaguas*” – ovo poglavlje, koje se može čitati i kao zasebna priča, na sarkastičan način opisuje progon homoseksualaca na Kubi, i lažno čišćenstvo onih koji ih progone. U njemu se zaista pominje autobus (u kubanskom španskom imenica *guagua* je ženskog roda) koji se u erotskom zanosu sudara s drugim autobusom. *Prim. prev.*

leta. Zajedno s Robertom Valerom i Marijom Badijas radio sam i na reviziji petog romana *Pentagonije, Napad*. Zapravo, u pitanju je bio rukopis koji sam navrat-nanos napisao na Kubi kako bih mogao da ga iznesem iz zemlje. Ono što su Roberto i Marija radili bio je naporan prevod s jednog gotovo nemuštog jezika na španski. Roman je čitko prekucan i dodat mojim originalima u biblioteci Fajerstoun Univerziteta Princeton, gde se može videti.

Tih dana stigla mi je majka s Kube, s jednom od onih lukavih dozvola koje Kastro izdaje starijim ljudima da bi im izvukao novac. Nisam imao kuda do da otputujem u Majami. Majka nije primetila da sam u stvari na samrti, i pravio sam joj društvo u svim kupovinama. Nisam joj rekao ništa o mojoj bolesti, i čak ni tada (sredinom 1990) i dalje nije znala za nju. U Majamiju sam zaradio još jednu upalu pluća. Kad sam stigao u Njujork, otišao sam pravo u bolnicu. Izašao sam i otišao u Španiju, u Horheovu i Margaritinu kuću na selu. Tu sam mogao da dišem svež vazduh.

Sećam se kako nam je, u Horheovoj kući na imanju Los Pahares (bila je jesen 1988) palo na pamet da napišemo otvoreno pismo Fidelu Kastru u kome mu tražimo plebiscit, manje-više isto kao što su tražili i Pinočeu. Horhe mi je rekao da napišem pismo i zajedno smo se bacili na posao. Posle smo ga potpisali on i ja: i da nismo dobili više nijedan potpis, poslali bismo ga tako, sa naša dva skromna imena. Ali nije tako bilo; dobili smo hiljade potpisa, uključujući i one osam dobitnika Nobelove nagrade². Obavili smo ogroman posao na tom imanju bez struje i vode. Pismo je objavljeno u časopisima i predstavljalo je strašan udarac za Kastru, jer je otkrilo da je njegova diktatura još gora od Pinočeove, s obzirom na to da on nikada ne bi raspisao slobodne izbore. Oni koji još uvek naivno pokušavaju da stupe u dijalog s Kastrom treba da se prisete njegove reakcije na to pismo; njegove potpisnike prvo je nazvao „agentima CIA”, a potom i „kurvinim sinovima”. Kastro sada očigledno ima samo jedan izlaz kako bi ostao na vlasti – dijalog sa izgnanima. Ne

² *Un plebiscito a Fidel Castro* – R. Arenas i H. Kamačo, Betania, Madrid 1990. *Prim. uređ.*

verovatno je to što mnogi ljudi u izgnanstvu, koji sebe smatraju intelektualcima, podržavaju taj dijalog. To znači da uopšte ne poznaju Kastrovu ličnost i ambicije. Jasno je da je on i izvan Kube stvorio komitete koji podržavaju dijalog, i njihovi članovi prolaze čak i kao predsednici komiteta za odbranu ljudskih prava. S jedne strane tu su Kastrovi agenti, na Kubi i izvan nje, koji rade u njegovu korist; s druge, oni ambiciozni koji žele da postanu važni; a s treće đubrad koja bi htela „da se malo ogrebe” o tu priču o dijalogu.

Naravno, jednog će dana narod srušiti Kastru, i u najmanju ruku pogubiti one koji su nekažnjeno saradivali s tiraninom. Oni koji se zalažu za dijalog, znajući (kao što svi znaju) da Kastro nikad milom neće sići s vlasti i da su mu primirje i ekonomska pomoć potrebni da ojača, jednako su krivi kao i dželatari koji muče i ubijaju narod, a možda i više, jer se na Kubi živi pod apsolutnim terorom. Napolju je barem moguće opredeliti se za izvesno političko dostojanstvo. Sve marionete koje sanjaju da se pojave na televizijskim ekranima kako stežu ruku Fidelu Kastru i postaju važne političke figure treba da imaju realnije snove: treba da sanjaju konopac s koga će visiti u Centralnom parku u Havani, jer će ih kubanski narod, kad dođe trenutak istine, velikodušno obesiti. Tako će umreti na miru, jer barem među njima neće biti ni kapi prolivene krvi. Možda će taj čin poslužiti kao primer za budućnost, jer Kuba je zemlja koja rađa nesrazmerno veliki broj gadova, delinkvenata, demagoga i kukavica u odnosu na svoje stanovništvo.

Vratimo se na plebiscit: potpisali su ga mnogi izabrani predsednici i mnoštvo intelektualaca različitih političkih opredeljenja. To mi je fizički donelo još problema, jer mi je stan bio pun fotografa i novinara. Gotovo da nisam mogao da govorim, jer mi je rak već napao grlo, iako sam morao da se pojavim čak i na televiziji. S druge strane, još uvek nisam završio *Boju leta*, roman koji obuhvata veliki deo mog života, posebno mladosti, naravno u maštovitom i opuštenom obliku. To je i delo koje govori o ostarelom i poludelom diktatoru, a drsko se dotiče i homoseksualnosti, koja predstavlja ta-

bu-temu za gotovo sve Kubance i skoro čitav ljudski rod. Radnja se odvija na velikom karnevalu na kom narod uspeva da oslobodi Ostrvo s mesta na kome je ukotvljeno i odveze se njime kao čamcem. Kad su stigli na debelo more, niko ni sa kim nije mogao da se složi oko toga kuda su pošli i kakvu će vladu odabrati. Nastupa užasna zbrka u kubanskom stilu i usred sve te pometnje, kako ne stoji ni na čemu, Ostrvo tone u more.

Još na pola ovog romana od preko šest stotina strana, dovršio sam i reviziju pesničke trilogije *Leprozorijum*, koja je već u štampi, kao i odičan prevod *Portira* na engleski koji je uradila Dolores M. Koh i koji će uskoro biti objavljen.

Vidim da sam stigao skoro do samog kraja ovog izlaganja, koje je u stvari moj kraj, a da nisam mnogo govorio o sidi. I ne mogu, jer ne znam šta je to. Niko to zapravo ne zna. Pregledale su me desetine lekara, i za sve njih, ona je enigma. Oni leče bolesti vezane za sidu, ali sida je više nalik na državnu tajnu. Ono što mogu da tvrdim jeste da je u pitanju bolest koja ne liči ni na jednu drugu poznatu ljudskom rodu. Bolesti su rezultat prirode i, kako ništa što je prirodno nije savršeno, protiv njih se može boriti, a moguće ih je čak i pobediti. Sida je savršeno zlo jer ne spada u ljudsku prirodu, a funkcija joj je da uništi ljudsko biće na najsuroviji i najsystematičniji mogući način. Toliko otporna bolest nikada ranije nije viđena. To đavolsko savršenstvo razlog je što se često misli da je delo ljudskih ruku. Vladari celog sveta, konzervativne klase koje su oduvek na vlasti i moćnici unutar svakog sistema sigurno su veoma zadovoljni zbog side, jer će veliki deo marginalnog stanovništva čiji je jedini cilj da preživi, i samim tim predstavlja neprijatelja svakoj političkoj dogmi i licemerju, nestati zahvaljujući ovoj bolesti.

Ali čovečanstvo, jadno čovečanstvo, ne može se, izgleda, tako lako uništiti. Vredelo je propatiti sve ovo, jer sam barem mogao da budem svedok pada jedne od najpodmuklijih imperija u istoriji, a to je staljinizam.

Osim toga, odlazim a da nisam morao pre toga da prođem kroz uvredu starosti.

Kada sam iz bolnice stigao u stan, dovukao sam se do fotografije Virhilija Pinjere, preminulog 1979, koja mi visi na zidu, i evo šta sam mu rekao: „Slušaj me šta ti kažem, trebaju mi još tri godine života da završim svoje delo, koje će biti moja osveta skoro čitavom ljudskom rodu”. Mislim da se Virhilio namrštio kao da je to što mu tražim previše. Od te očajničke molbe prošlo je skoro tri godine. Kraj mi se neizbežno primiće. Nadam se da ću do poslednjeg trenutka ostati pribran.

Hvala, Virhilio.

Njujork, avgust 1990.

KAMENJE

Imao sam dve godine. Stajao sam, go; nagnuo sam se napred i prešao jezikom preko zemlje. Prvi ukus koji pamtim jeste ukus zemlje. Jeo sam zemlju sa svojom rođakom Dulse Ofelijom, kojoj su takođe bile dve godine. Bio sam suvonjavo dete, ali imao sam veliki stomak zbog glista koje sam dobio jer sam toliko jeo zemlju. Jeli smo je na kućnom imanju; imanje je bilo mesto gde su spavale životinje, to jest konji, krave, svinje, kokoške, ovce. Nalazilo se s bočne strane kuće.

Neko nas je grdio što jedemo zemlju. Ko li je to bio? Moja mama, baka, neka tetka, ili deda? Jednog dana osetio sam užasan bol u stomaku; nisam imao vremena da odem do nužnika koji se nalazio izvan kuće, već sam upotrebio nokšir koji je stajao ispod kreveta koji sam delio s majkom. Prvo što je izašlo bila je ogromna glista; bila je to crvena životinja s mnogo nogu, kao stonoga, koja se vrpjila u nokširu; sigurno je bila besna što su je na tako nasilan način isterali iz prirodne sredine. Mnogo sam se uplašio od te gliste, koja mi se nakon toga svake noći javljala u snovima i pokušavala da mi uđe u stomak dok sam čvrsto grlio majku.

Moja je majka bila veoma lepa i veoma usamljena žena. Bila je samo s jednim čovekom: mojim ocem. Uživala je u njegovoj ljubavi tek nekoliko meseci. Moj je otac bio pustolov: zaljubio se u moju majku, „zatražio” ju je od mog dede i tri meseca kasnije ostavio. Moja je majka u ono vreme živela u kući kod svekra i svekrve; čekala ga je tu godinu dana, ali on se nikada nije vratio. Kad su mi bila tri meseca, majka se vratila u kuću svojih roditelja; ponela je i mene, plod svog neuspeha. Ne pamtim mesto na kom sam rođen; nikada nisam upoznao porodicu svoga oca, ali mislim da je bilo ne-

gde na severu provincije Oriente, na selu. Moja baka i svi u kući oduvek su se trudili da me podignu u duhu strašne mržnje prema mom ocu, jer je obljubio – to je bila reč koju su koristili – moju majku. Sećam se da su me naučili pesmu o detetu koje je ubilo oca da bi osvetilo svoju napuštenu majku. Pevao sam tu pesmu pred celom porodicom, koja me je ushićeno slušala. Pesma je bila veoma popularna u ono vreme i govorila je o nedaćama žene koju je ljubavnik obeščastio, napravio joj dete i potom nestao. Evo kako se završavala:

*Odraste dečak i postade čovek
i u rat ode da život svoj da
iz osvete gorke on oca svog ubi
ko svaki sin koji voleti zna.*

Jednog dana mama i ja pošli smo kod tetke u posetu. Sišavši na reku, videli smo jednog čoveka kako nam prilazi; bio je naočit, visok, tamnopus. Majka se najednom razbesnela; počela je da skuplja kamenje iz reke i baca ga negde oko glave onog čoveka koji nam se, uprkos kiši kamenja, i dalje približavao. Stigao je do mene, zavukao ruku u džep, dao mi dva pezosa, prošao mi prstima kroz kosu i pobegao pre nego što ga neki kamen pogodi. Ostatak puta moja je majka provela u suzama, a kad smo stigli kod tetke, saznao sam da je taj čovek bio moj otac. Nisam ga više nikada video, kao ni ona dva pezosa; tetka ih je tražila na zajam od moje majke, i ne znam da li joj ih je ikad vratila.

Moja je majka bila „raspuštenica”, kako se u ono vreme govorilo. Teško da bi mogla ponovo da pronađe muža; brak je bio za gospođice, a ona je bila zavedena i ostavljena. Ako bi joj neki muškarac prišao, bilo bi to samo, kako se u ono vreme govorilo, da je „iskoristi”. Zato je majka morala da bude veoma sumnjičava. Zajedno smo išli na igranke; uvek me je vodila sa sobom, iako su mi bile tek četiri godine. Kad bi je neki muškarac izveo da pleše, ja bih ostao da sedim na klupi; kad se pesma završi, majka bi došla i sela pored mene. Kad bi je neko pozvao da popiju pivo, ona bi povelala i mene; ja nisam pio pivo, ali mamin udvarač morao je da mi plati mnogo